

Росширені плани лекцій

РОЗДІЛ І «Місто в сучасному світі»

ЛЕКЦІЯ 1-2 Геоурбаністика як наука. Місто як об'єкт дослідження геоурбаністики

1. Об'єкт, предмет, мета і завдання дисципліни.
2. Місце геоурбаністики в системі наук, її зміст, визначення. Міждисциплінарний та інтегруючий характер досліджень і розробок з проблем міст. Специфіка дисципліни.
3. Методологічна база геоурбаністики.
4. Історія географічного дослідження міст:
  - 4.1. Зародження географії міст. Дослідження міст у працях К. І. Арсеньєва, Й.-Г. Коля, О. І. Воєйкова, В. П. Семенова-Тянь-Шанського, А. А. Крубера. Внесок М. М. Баранського, Ю. Г. Саушкіна, І. М. Маєргойза в становлення радянської геоурбаністики. Дослідження російських і зарубіжних авторів в області географії міст.
  - 4.2. Розвиток географії міст і геоурбаністики. Історичні етапи розвитку географії міст і геоурбаністики. Геоурбаністика – новий етап розвитку географії міст.
  - 4.3. Історія зародження радянської і вітчизняної геоурбаністики:
    - дореволюційний період (К. І. Арсеньєв, І.-Г. Коль, О. І. Воєйков, В. П. Семенов-Тян-Шанський); радянський період вивчення географії міст до 70-х років ХХ ст. (М. П. Анциферов, Г. В. Шелейховський, О. А. Константинов, М. М. Баранський, В. В. Покшишевський, С. О. Ковальов, В. М. Кубійович, І. М. Маєргойз, О. І. Степанів та ін.);
    - перехід від географії міст до геоурбаністики та радянський період її вивчення з 70-х до початку 90-х років ХХ ст. (В. М. Харитонов, А. Салієв, Ю. Г. Саушкін, Г. М. Лаппо, Є. Н. Перцик, Ю. І. Пігюренко, Н. І. Блажко, С. С. Мохначук, Г. М. Коваленко, Д. І. Богорад, Н. Я. Мижега, М. Д. Пістун та ін.);
    - пострадянський період з початку 90-х ХХ ст. і до теперішнього часу.
  - 4.4. Сучасні дослідження з геоурбаністики у Франції, США, Англії, Швеції та інших країнах (Жорж, Боже-Гарньє, Готтман, Ульман, Гарріс, Беррі, Мерфі, Александерсон, Хагерстранда та ін.). Основні поняття курсу «геоурбаністика».
  - 4.5. Започаткування української школи геоурбаністичних досліджень. Географія міських поселень у другій половині ХХ ст. Сучасна українська геоурбаністика.
5. Географія і містобудування. Місце географа в містобудівному проектуванні. Підність застосування основних понять геоурбаністики і географічного мислення до практичних завдань містобудівного проектування. Підсумки, досвід, наукові та практичні завдання комплексних географічних досліджень та процесів урбанізації в найближчій перспективі і в ХХІ ст. Важливість обліку географічної специфіки різних зон і районів при проектуванні міст. Роль геоурбаністики у формуванні гуманістичного середовища міста майбутнього. Геоурбаністика і соціальна спрямованість проектування міст.
6. Понятійно-термінологічний апарат геоурбаністики. Головне поняття науки.
7. Місто як об'єкт дослідження та головне поняття геоурбаністики: дефініції поняття. Міста як складні комплекси дослідження.
8. Основні підходи різних наукових дисциплін до вивчення міст. Місто як об'єкт дослідження географії. Філософія міста. Економічні концепції. Місто як об'єкт дослідження соціології. Міська антропология. Архітектура і містобудування. Місто як інтегральний об'єкт дослідження в суспільній географії.

9. Критерії виділення міст.
10. Підходи до виділення міст.
11. Базові характеристики, ознаки й фактори формування міст.

ЛЕКЦІЯ 3-4

Місто як система. Просторова структура та функціональне зонування міст

1. Застосування системного аналізу в геоурбаністиці.
2. Поняття урбанізованої системи. Властивості й принципи конструювання урбанізованих систем.
3. Ознаки міста як системи. Підсистеми міста.
4. Функціональна структура міст. Містоутворюючий потенціал міста та його оцінка. Основні містоутворюючі функції: промисловість, будівництво, наукові, культурні, адміністративні транспортно-розподільні функції, їх аналіз і кількісна оцінка перспектив розвитку. Провідні (стрижневі) функції. Сполучення і взаємозумовленість функцій. Зростання ролі «третинних» галузей в економічній структурі міста. Центральні та спеціалізовані функції міст.
5. Концепції дослідження міст:
  - 5.1. Системна концепція дослідження міст Б. Беррі.
  - 5.2. Модель «Ізольована держава» Й. фон Тюнена.
  - 5.3. Транспортна ієрархічна модель Й. Коля.
  - 5.4. Модель центральних місць В. Кристаллера.
  - 5.5. Економічний ландшафт А. Льюша.
  - 5.6. Секторальна структура міських систем У. Ізарда.
  - 5.7. Правило Ципфа «ранг-розмір».
  - 5.8. Закон К. Кларка.
  - 5.9. Гравітаційні моделі розвитку міст.
  - 5.10. Динамічні моделі розвитку міст.
  - 5.11. Моделі територіальної структури міст Е. Барджесса, Х. Хойта, Ч. Харріса, Е. Ульмана.
6. Територіальна структура великих міських утворень/столичних регіонів.
7. Мікрогеографія міста. Загальні основи планувальної організації міста. Мікрогеографічний аналіз міста. Особливості та завдання дослідження мікрогеографії міста. Дилеми процесу міського планування. Інерційність основних елементів плану міста.
8. Основні принципи проектування міста: чітке функціональне зонування території; гнучкість планувальної структури; диференціація транспортної мережі; ступінчаста організація системи обслуговування; збереження і збагачення природного середовища.
9. План міста. Композиційні вимоги до плану міста: система громадських центрів, транспортних магістралей, зелених насаджень.
10. Типи планування. Силует міста. Аналіз зорового сприйняття силуету міста і його головних природних та архітектурних домінант.
11. Структура і будівельне зонування міста:
  - 11.1. Функціональні зони міської забудови (промислові, транспортно-складські, селігедні, громадські, рекреаційні тощо) та їх сумісність.
  - 11.2. Промисловість у місті.
  - 11.3. Селігедні території міста. Поверховість забудови. Щільність житлового фонду і щільність розселення. Методи розрахунків обсягів житлового будівництва. Організація житлових районів і мікрорайонів.

- 11.4. Принципи взаємного розміщення промислових і житлових районів у плані міста. Планувальні, транспортні, гігієнічні вимоги до раціонального взаєморозміщення промислових і житлових районів.
- 11.5. Ступінчаста система культурно-побутового обслуговування.
- 11.6. Транспортні основи міського плану. Мікрогеографія центрів трудового і культурно-побутового тяжіння. Розрахунок пасажиропотоків. Провізна спроможність і швидкості різних видів міського транспорту. Вибір оптимальних видів міського транспорту в проектах планування.
- 11.7. Класифікація вулиць і магістралей.
- 11.8. Інженерні системи міста. Вулиці та магістралі. Водопостачання. Каналізація. Електропостачання, теплопостачання, газопостачання.
- 11.9. Перетворення і збагачення природного середовища: інженерна підготовка території, обводнення, озеленення.
- 12. Проблеми планування зростаючих міст.
- 13. Поняття «вартості міста». Будівельна вартість основних елементів міста. Рейтинги найдорожчих міст світу за різними версіями.
- 14. Нові способи структурування міського простору. Проблеми використання підземного простору міст:
  - 14.1. Геоурбаністика і підземна урбаністика.
  - 14.2. «Третій вимір» – новий напрям просторового розвитку міста.
  - 14.3. Концепції просторової урбаністики та підземної урбаністики в умовах дефіциту території для розвитку міст.
  - 14.4. Проекти використання підземного простору в Україні і за кордоном (у Франції, США, Японії та ін.).
  - 14.5. Проблеми ефективності використання підземного простору. Використання підземного простору – важливий резерв збільшення економіко-географічного потенціалу міста.
  - 14.6. Вплив використання підземного простору на вдосконалення територіальної структури міста, подолання «паралічу» його транспортних і інженерних систем, поліпшення екологічної ситуації.
  - 14.7. Географічні аспекти підземної урбанізації.

ЛЕКЦІЯ 5

Контрольна робота 1 з теми «Місто в сучасному світі»

РОЗДІЛ 2

Урбанізація як глобальний феномен сучасного світу

ЛЕКЦІЯ 6-7

Урбанізація як глобальний соціально-економічний процес. Просторові закономірності урбанізації

1. Індустріалізація і зростання міст. Феномен урбанізації.
2. Урбанізація в вузькому (як зростання частки міського населення) і в широкому (як багатогранний глобальний соціально-економічний процес) сенсах слова. Підходи до визначення поняття «урбанізація».
3. Характерні ознаки сучасної урбанізації.
4. Особливості просторової еволюції урбанізації.
5. Стадії урбанізації:
  - 5.1. Стадії урбанізації за Д. Джиббсом, їх взаємозв'язок з еволюцією суспільства.
  - 5.2. Дослідження стадіально-регіонального характеру просторової еволюції урбанізації. Характеристика стадій урбанізації за моделлю Л. Клаассена.
  - 5.3. Процеси класичної урбанізації, субурбанізації, контрурбанізації (деурбанізації), реурбанізації.
6. Шляхи урбанізації.
7. Фази урбанізації
8. Рівні й етапи розвитку урбанізації.
9. Тенденції урбанізації.
10. Регіональні особливості сучасної стадії урбанізації.
12. Субурбанізація. Розширення територій міської забудови. «Розповзання» міст. Формування агломерацій та мега(ло)полісів.
13. «Хибна урбанізація» та гіперурбанізація в країнах, що розвиваються.
14. Реурбанізація сіл та руралізація міст. Визначальні риси міського способу життя.
15. Джентрифікація.
16. Поняття «урбаністична структура», «територіально-урбаністична структура».
17. Глобальність урбанізаційних процесів.
18. Показники урбанізації та урбанізованості території.
19. Поняття урбанізованого розселення.
20. Географічна панорама міст світу.

ЛЕКЦІЯ 8-9

Сучасні урбаністичні тенденції в світі. Формування «міст майбутнього» (green-city, smart-city, creative-city тощо). Світові міста (global-city)

1. Особливості світових урбанізаційних процесів на сучасному етапі розвитку суспільства:
  - 1.1. Кількісні зміни міського і сільського населення у світовому розрізі та за регіонами.
  - 1.2. Тенденції і масштаби урбанізаційних процесів у розвинених країнах і країнах, що розвиваються, регіонально-диференційований розвиток урбанізаційних процесів.
  - 1.3. Макрополізація світу.
  - 1.4. Формування агломераційних і наагломераційних утворень (мегалополісів).
  - 1.5. Перспективи урбанізації.

2. Новітні тенденції урбанізації в ХХ ст. Планета великих міст. Збільшення міст-мільйонерів під впливом процесів розвитку і концентрації виробництва і населення. Посилення концентрації виробництва і контрастності розселення.

3. Міські системи:

3.1. Міські системи – результат диференціації розвитку міст.

3.2. Збалансована міська система.

3.3. Транснаціональна міська система.

4. Технополіси як образ і тенденція розвитку міст.

5. Глобальні міста:

5.1. Глобалізація і постіндустріальна економіка як передумови виникнення глобальних міст. Вплив глобалізаційних процесів на внутрішній стан міста.

5.2. Глобальне місто – сучасний центр розвитку міської цивілізації.

5.3. Загальні підходи до виділення глобальних міст. Теорії глобальних (світових) міст П. Геддеса, П. Холла, Г. Ріда, Дж. Фрідмана, С. Сассен. Дослідження групи GaWC П. Тейлора.

5.4. Сучасна географія глобальних міст.

5.5. Концепція олігополісу Д. Гімено.

5.6. Хвильова динаміка світових міст.

5.7. Глобальні міста в системі фінансових центрів світу.

6. Інформатизація – невід'ємна риса розвитку міст..

7. Формування «міст майбутнього» (green-city, smart-city, creative-city тощо). Ідея міста-саду, її доля. Міста-музеї. Нові міста.

8. Місто і стратегія:

8.1. Місто в сучасних умовах соціально-економічного і політичного розвитку країни в цілому та окремих регіонів.

8.2. Зміна принципів і технологій проектування розвитку міста (на матеріалах українських і зарубіжних міст). Стратегічний план розвитку Атланти, США.

8.3. Стратегічний план «Регіон, придатний для життя» Ванкуверу, Канада.

8.4. Розвиток агломерації Бальбао, Іспанія.

8.5. Розвиток метрополії Стокгольм, Швеція.

8.6. Феномен Нової Москви, Росія.

9. Неоліберальна модель економічного і політичного розвитку суспільства:

9.1. Оцінка неоліберального розвитку міст з позиції критичної географії й соціології.

9.2. Особливості неоліберальної міської політики.

9.3. Просторові трансформації в містах в умовах сучасних соціальних і економічних змін.

9.4. Київ як арена сучасних неоліберальних урбанізаційних процесів.

ЛЕКЦІЯ 10-11

Місто в розселенні населення та територіальній організації господарства. Міські системи (міські агломерації, урбанізовані райони, урбанізовані зони, мегалополіси)

1. Міста і територіальна організація продуктивних сил:

1.1. Системний підхід до аналізу місця міст у територіальній організації продуктивних сил.

1.2. Місто як система у великій системі міст.

1.3. Проблеми дослідження ієрархічної підпорядкованості міських поселень за їх виробничими зв'язками та місцем в міжселенських системах культурно-побутового обслуговування.

2. Основи класичної каркасної концепції в регіональній економіці:

- 2.1. Поняття «каркас» і «тканина», їхнє співвідношення.
- 2.2. Конструкція «мережі зірок» у просторовому економічному аналізі.
- 2.3. Теорії кумулятивного зростання і розвитку.
- 2.4. Концепції «полюсів зростання» Ф. Перру, «полюсів розвитку» Ж. Будвіля, «осей розвитку» П. Потье та ін. Оцінка фокусних точок з великим містоутворюючим потенціалом.
- 2.5. Поняття центрального міста, його різні аспекти, географічна інтерпретація в конкретних умовах.
- 2.6. Положення в центрі ареалів великого економічного значення.
- 2.7. Положення на міжареальних вісях, на перепадах економічних потенціалів територій, на контактах природних зон.
- 2.8. Положення в фокусах міжнародних зв'язків, нірні і базові міста в районах освоєння.
- 2.9. Оптимальні точки («полюси») і «коридори» зростання міст.
- 2.10. Регіональна політика вирівнювання умов життя в різних поселеннях регіону і проблема «точок зростання» на емпіричному матеріалі слабких і сильних регіонів.

3. Значення для прогнозу перспектив розвитку міст визначення «ядер» територіальної організації продуктивних сил країни: центрів і арсеналів найбільш високої економічної активності та науково-технічного прогресу; металургійних, енергетичних, паливних і сировинних баз; найважливіших сільськогосподарських ареалів; трас і фокусів міжрайонних зв'язків.

4. Особливості та закономірності формування систем міст у районах різних економіко-географічних типів:

- 4.1. Міста в районах зосередження промислових ресурсів (вугілля, нафти, руд чорних і кольорових металів, лісу, гідроенергії).
- 4.2. Міста – центри сільськогосподарських територій.
- 4.3. Міста відпочинку (курорти, гірничо-туристичні центри, екскурсійні центри).

5. Опорний каркас розселення Г. М. Лаппо:

- 5.1. Визначення, елементи, властивості, стадії формування опорного каркаса розселення.
- 5.2. Просторові форми опорних каркасів.
- 5.3. Складові каркасного ефекту. Значення концепції опорного каркаса розселення.

6. Територіальні системи міст (урбанізовані системи, міські системи), їх моделі.

7. Міські агломерації:

- 7.1. Просторовий і функціональний феномен міської агломерації.
- 7.2. Міські агломерації, фактори їх утворення і методи виділення.
- 7.3. Просторова структура і шляхи формування агломерацій.
- 7.4. «Міста-супутники».
- 7.5. Властивості агломерацій.
- 7.6. Класифікація агломерацій. Конурбація.
- 7.7. Етапи розвитку великих міських агломерацій.
- 7.8. Критерії виділення меж агломерацій.
- 7.9. Управління агломераціями.
- 7.10. Переваги і недоліки агломерацій.
- 7.11. Проблеми агломерацій.
- 7.12. Найбільші агломерації світу.

8. Урбанізований район, зона.

9. Мегалополіси:

- 9.1. Мегалополіси, фактори їх формування і роль в розвитку суспільства.
- 9.2. Особливості процесу мегалополізації.

9.3. Найбільші мегалополіси світу. Мегалополіс Північно-Східного узбережжя США (Бостон – Вашингтон). Мегалополіси Чикаго – Піттсбург, Сан-Франциско – Лос-Анджелес. Міста Західної і Центральної Європи. Англійський мегалополіс (Лондон – Ліверпуль). «Дельта-поліси».

ЛЕКЦІЯ 12

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МІСТ ТА УРБАНІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ. МІСТА ЯК АРЕНИ КОНФЛІКТІВ

1. Проблемний характер, суперечливість процесів розвитку міста: конфлікт динамізму й інерційності як невід'ємна властивість розвитку міст.
2. Типізація проблем великих міст. Конфлікти в політичній, економічній, соціальній сферах, а також у сфері взаємовідносин між людиною та природою.
3. Екологічні проблеми міст:
  - 3.1. Поняття «навколишнє середовище», «міське середовище» в різних їх модифікаціях. Природне середовище в місті.
  - 3.2. Загальна тенденція розвитку і зростання міст – прогресуюче погіршення в них умов життя. Екологічна ситуація в містах України.
  - 3.3. Заходи щодо раціонального облаштування території, що вживаються з метою поліпшення екологічної обстановки.
4. Культурно-історичне середовище міста. Збереження історичної спадщини в великих містах. Охорона історичного середовища в малих містах.
5. Демографічні проблеми міст%
  - 5.1. Розвиток міст в умовах мінливої демографічної ситуації, що характеризується переходом до нового типу відтворення населення.
  - 5.2. Механічний приріст міського населення.
  - 5.3. Природний рух міського населення. Фактори, що впливають на статеву-вікову структуру населення міст.
- 5.4. «Демографічні портрети» міст.
6. Економічні проблеми міст. Трансформація функціональної структури міста як одна з найважливіших проблем економічного розвитку.
7. Використання міської території і проблеми територіального зростання міста.
8. Найпроблемніші міста світу й України. Рейтинги міст за різними версіями щодо основних проблем.
9. Проблеми малих міст України і можливі напрямки їхнього розвитку
10. Шляхи розв'язання міських проблем.